

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кафедра екології

Дипломна робота

магістра

з теми: «Агроекологічна оцінка продуктивного землекористування
Старокостянтинівського району Хмельницької обл»

Виконав: студент 2 курсу Ес011-М18 групи

Напряму спеціальності 101 Екологія

Кренц Олександр Миколайович

Керівник: Любинський О.І., доктор с/г наук, професор

Рецензент: Федорчук І.В.

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СИСТЕМНІ ОСНОВИ ПРОДУКТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	6
1.1. Екологічні аспекти формування продуктивного землекористування	6
1.2. Еколого-господарська характеристика земельних ресурсів та землекористування України.....	12
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	20
2.1. Характеристика території дослідження.....	20
2.2. Методика комплексної агроекологічної оцінки продуктивного землекористування.....	23
2.3. Охорона праці та техніка безпеки в надзвичайних ситуаціях.....	29
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО РАЙОНУ	33
3.1. Аналіз динаміки земельного фонду та використання земель сільськогосподарського призначення	33
3.2. Оцінка еколого-агрохімічного стану орних земель.....	40
3.3. Агроекологічна оцінка земель сільськогосподарського призначення за комплексом показників	46
РОЗДІЛ 4. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	50
4.1. Механізм екологізації та економічного стимулювання продуктивного землекористування.....	50
4.2. Ландшафтно-екологічна оптимізація території Старокостянтинівського району.....	54
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Екологічнобезпечне та одночасно продуктивне використання земель є однією з необхідних умов сталого розвитку агросфери і суспільства в цілому. Сучасний кризовий стан земельних ресурсів України, в тому числі і Хмельницької області, погіршення екологічного стану земель інтенсивного сільськогосподарського використання, падіння родючості ґрунтів та масштабне поширення ґрунтових деградаційних процесів зумовлюють потребу істотних змін у господарській діяльності людини та природокористуванні. Старокостянтинівський район Хмельницької області володіє значним земельно-ресурсним потенціалом для формування високотехнологічного аграрного сектору, здатного здійснювати суттєвий внесок у забезпечення продовольчого розвитку, розширення сировинної бази для продуктивного землекористування регіону та держави в цілому. Однак еколого-економічні показники сучасної системи землекористування, що в більшій мірі носить екстенсивний характер у межах району, не сприяють екологічнобезпечному та одночасно продуктивному використанню земель та викликають занепокоєння.

У зв'язку з цим, надзвичайно важливим та **актуальним** є застосування комплексного підходу до оцінки сучасного агроекологічного стану земель сільськогосподарського призначення як основи для надання науково обґрунтованих рекомендацій щодо раціонального, екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування.

Мета дослідження – провести агроекологічну оцінку продуктивного землекористування Старокостянтинівського району Хмельницької області за комплексом показників та обґрунтувати механізм оптимізації існуючої системи.

У відповідності до поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

- 1) розкрити еколого-економічні засади формування продуктивного землекористування в Україні;
- 2) дати характеристику території дослідження та обґрунтувати вибір критеріїв, за якими буде здійснюватися агроекологічна оцінка землекористування та його компонентів;
- 3) провести агроекологічну оцінку землекористування Старокостянтинівського району Хмельницької області за комплексом показників;
- 4) визначити перспективні напрямки та обґрунтувати шляхи оптимізації та екологізації продуктивного землекористування території дослідження.

Об'єктом дослідження виступає система землекористування на території Старокостянтинівського району Хмельницької області.

Предметом дослідження є показники продуктивності та ефективності використання земельних ресурсів.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: збору та опису фактів, аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), синтезу, оптимізації, розрахунковий метод. Інформаційну базу дослідження складають монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів; звітні та статистичні дані Держгеокадастру у Старокостянтинівському районі Хмельницької області, тощо.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що узагальнено та доповнено інформацію про теоретичні засади та основні економічно-екологічні підходи до визначення ступеня збалансованості використання земель на місцевому рівні; розраховано інтегральний показник агроекологічного стану земель та обґрунтовано напрями екологічної оптимізації землекористування території окремого адміністративного району.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовано поняття продуктивного землекористування та запропоновані методичні підходи з

агроекологічної оцінки землекористування території; проведено оцінку землекористування на прикладі Старокостянтинівського району Хмельницької області в сучасних умовах господарської діяльності. Практична цінність сформульованих у роботі висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони мають теоретичне та методологічне значення для формування системи продуктивного землекористування. Даний матеріал може бути використаний як основа для оцінки землекористування інших територій, а також для написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Апробація. Основні положення і результати досліджень обговорені й одержали схвалення на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2018-2019 навчальному році.

Публікації. Основні положення і висновки дослідження опубліковані у «Збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2018-2019 навчальному році».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 66 сторінках основного друкованого тексту та складається зі змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 53 найменування.

ВИСНОВКИ

1. Україна володіє потужним землересурсним потенціалом. Проте недосконалі технології землеробства, екстенсивний характер сільськогосподарського виробництва, недбале ставлення до земельних ресурсів, що перебувають у розпорядженні суб'єктів економічної діяльності, призводять до суттєвого погіршення якості земельних ресурсів і посилення проблем техногенного характеру. Щороку в Україні утворюється понад 1 тис. га порушених земель, що втратили свою господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних чинників. Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам продуктивного природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту.

2. Агроекологічну оцінку продуктивного землекористування проведено для території Старокостянтинівського району Хмельницької області, у межах якого зосередженні значні площі сільськогосподарських угідь, що активно залученні у аграрне виробництво. В основі методики оцінки компонентів продуктивного землекористування виступають критерії, що носять екологічні, економічні та соціальні аспекти. Найвагоміші з них включають ступінь освоєння сільськогосподарських земель, розораність та інтенсивність використання угідь, ступінь екологічної стійкості, структуру посівних площ, агроекологічний стан ґрунтового покриву, тощо.

3. Аналіз структури та використання земельного фонду показує, що на території Старокостянтинівського району існує дисбаланс у співвідношенні природних та антропогенно-перетворених земель. Розподіл земельного ресурсу за цільовим призначенням носить довільний характер, не має чіткого економічного та екологічного обґрунтування. Землекористування характеризується великою питомою вагою дестабілізуючих угідь (74-76 %) і

за цим показником наближається до критичного стану. Рівень екологічної стійкості досліджуваної території характеризується як нестабільний. Коефіцієнт розораності території району становить 74 %, що вказує на ситуацію як екологічно несприятливу. Екологічний стан ґрунтів досліджуваної території неоднорідний за проявом деградаційних процесів. За розрахунками Інтегральний показник агроекологічного стану земель Старокостянтинівського району становить 3,3, що за модифікованою шкалою оцінювання вказує на Незадовільний агроекологічний стан земель досліджувальної території.

4. Оптимізація землекористування повинна спиратись на ряд принципів, які є основою для його раціоналізації. Механізм економічного та екологічного заохочення землекористувачів повинен стимулювати дотримання усіх землеохоронних заходів. Досягнення екологічної рівноваги на території Старокостянтинівського району та у межах області можливе на основі зміни структури угідь. Екологічний зміст оптимізації землекористування полягає в плануванні та вирішенні такої організації землекористування, що забезпечить відтворення природних механізмів саморегулювання агроecosystem і сприятиме зміні природних функцій агроландшафтів для підвищення їх стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросенко О.П. Оцінка впливу землекористування на екологічну стабільність агроландшафтів (на прикладі Чернівецької області) / О.П. Амбросенко, О.В. Каленська. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – С. 131–134.
2. Багорка М.О. Комплексна еколого-економічна оцінка землекористування в Україні / М.О. Багорка. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – С. 55–59.
3. Беспально Р.І. Проблемні питання оптимізації використання землекористувань / Р.І. Беспально, С.Ю. Хрищук. // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2013. – Вип. 78. – С. 226–229.
4. Бойко П.І. Екологічно збалансовані сівозміни – основа біологічного землеробства / П.І. Бойко, В.О. Бородань, Н.П. Коваленко. // Вісник аграрної науки. – 2005. – №2. – С. 9–13.
5. Бутенко Є.В. Продуктивний потенціал земель та принципи його оцінки в Україні / Є.В. Бутенко Р.А Харитоненко. // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2017. – №1. – С. 58–65.
6. Бутрим О.В. Комплексна оцінка рівня екологічної безпеки землекористування регіону / О.В. Бутрим, В.В. Дорощук. // Екологічна безпека. – 2016. – №4. – С. 196–201.
7. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні. – Київ: Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
8. Волощук М. Деградація ґрунтів – глобальна екологічна проблема / М. Волощук. // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2017. – Вип. 51. – С. 63–69.
9. Гаврилюк В.Б. Обґрунтування обсягів виведення з обігу еродованих та малопродуктивних земель / В.Б. Гаврилюк. // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». – 2009. – №4. – С. 55–65.

10. Головіна О.Л. Формування збалансованого землекористування в сільському господарстві / О.Л. Головіна. // Збалансоване природокористування. – 2017. – №3. – С.108–112.
11. Голян В.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / В.А. Голян, А.І. Крисак. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №1. – С. 117–124.
12. Греков Л.Д. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Л.Д. Греков, А.Д. Юрченко, А.М. Мірошніченко. // Землевпорядний вісник. – 2008. – №1. – С. 34–38.
13. Грицак О.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку Вінницької області / О.А. Грицак. // Агросвіт. – 2019. – №6. – С. 75–80.
14. Дєдов О.В. Поліпшення екологічного стану агроландшафтів Поділля: плани і реальність / О.В. Дєдов, Ю.М. Шкатула. // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – №7 (47). – С. 97–101.
15. Дребот О.В. Гранична площа посіву сільськогосподарських культур, як індикатор кризового стану агроландшафтів [Електронний ресурс] / О.В. Дребот, О.П. Лук'яненко. – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8955/3/GP_2018_322-326.pdf
16. Журба І.Є. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу Хмельницької області та економічна ефективність його використання / І.Є. Журба. // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія: Географія. Тернопіль: Вид. ТДПУ. – 2000. – №1. – С. 93–97.
17. Загальнонаціональна (всеукраїнська) нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення. Старокостянтинівський природно-сільськогосподарський район (0202076804) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ngo.land.gov.ua/uk/psgRegion/starokostiantinivskii>
18. Квасніцька Л.С. Продуктивність короткоротаційних сівозмін у Правобережному Лісостепу / Л.С. Квасніцька. // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства НААН». – 2015. – №1. – С. 10–17.

19. Клименко О.М. Оцінка екологічної стійкості басейну річки Горинь / О.М. Клименко. // Вісник ХНАУ. Екологія ґрунтів. – 2013. – №1. – С. 239–243.
20. Кожевнікова В.Л. Обґрунтування обсягів виведення з обігу малопродуктивних земель Хмельниччини / Кожевнікова В.Л. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Охорона ґрунтів та підвищення їх родючості» м. Одеса, 16 – 17 вересня 2015 р. – 2015. – С. 91–92.
21. Котикова О.І. Індикаційна модель стійкого розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні / О.І. Котикова. // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2009. – Випуск 22/2. – С. 123–130.
22. Коханець О.І. Моніторинг земельних ресурсів та розробка рекомендацій стосовно підвищення ефективності їх використання / О.І. Коханець. // Тернопіль. – 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/4575/11-40.pdf>
23. Критерії та пріоритети ландшафтно-екологічної оптимізації території [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://subject.com.ua/textbook/ecology/11klas/16.html>
24. Куліш Т.М. Оптимізація сільськогосподарського землекористування на місцевому рівні / Т.М. Куліш. // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2012. – №3–4. – С. 144–147.
25. Лазеба Є.С. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні / Є.С. Лазеба. // Ефективна економіка. – 2014. – №5.
26. Лапчинський В.В. Оцінка стану земельно-ресурсного потенціалу Хмельниччини / В.В. Лапчинський, О.Г. Бойко. // Наукові доповіді НУБІП. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/323512985_Ocinka_stanu_zemelno-resursnogo_potencialu_Hmel

27. Літвак О.А. Екологічна рівновага агроландшафту регіону / О.А. Літвак. // Фінансовий простір. – 2015. – №2 (18). – С. 381–387.
28. Літвак О.А. Екологічне оцінювання структури земельних ресурсів регіону / О.А. Літвак. // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №9 (159). – С. 287–294.
29. Маркіна І.А. Передумови ефективного землекористування аграрних підприємств у системі соціально-економічного розвитку України / І.А. Маркіна, М. Ю. Кобченко. // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 33. – С. 95–101.
30. Мармуль Л.О. Оптимізація структури та підвищення ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств / Л.О. Мармуль. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 15. – С. 66–69.
31. Мартин А.Г. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія / А.Г. Мартин, С.О. Осипчук, О.М. Чумаченко. – К. : ЦП «Компринт». – 328 с.
32. Медведєва О.В. Економіко-екологічне обґрунтування механізму землекористування / О.В. Медведєва, Т.П. Мірзак. // Кіровоградський національний технічний університет. – 2005. – С.170–173.
33. Методичні рекомендації щодо призупинення деградаційних процесів у агроландшафтах поліської зони Житомирської області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/4575/1/MR_2011_1-40.pdf
34. На Старокостянтинівщині стартувала весняна посівна кампанія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://staradm.gov.ua/2909-na-starokostiantinivschi-startovala-vesniana-posvna.html>
35. Оцінка якості та паспортизація сільськогосподарських земель з використанням агроекологічного методу [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pidruchniki.com/81087/agropromislovist/otsinka_yakosti_pasportizatsiya_silskogospodarskih_zemel_vikoristanniam

36. Паляничко Н.І. Аспекти формування економічних регуляторів для забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення / Н. І. Паляничко. // Ефективна економіка. – 2012. – №3.
37. Педак І.С. Детермінанти оптимізації екологічної політики держави на землях сільськогосподарського призначення / І.С. Педак. // Державне управління. – 2015. – №1 (49). – С. 93–97.
38. Підсумки роботи агропромислового комплексу району [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://staradm.gov.ua/2420-pdsumki-roboti-agropromislovogo-kompleksu-rayonu-za-2017-rk.html>
39. Погорецька Н.М. Оцінка екологічної стабільності території Хмельницької області / Н.М. Погорецька. // Збірник наукових праць. Сільськогосподарські науки. – 2013. – №21. – С. 86–89.
40. Правила безпечної роботи на комп'ютері [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://pedcollege.kiev.ua/index.php/77-robota-koledzhu/okhorona-pratsi/589-pravyyla-bezpechnoi-roboty-na-kompiuteri>
41. Програма розвитку земельних відносин у Хмельницькій області на 2018–2022 роки. №52–21/2018 від 27.09.2018 р. – Хмельницький, 2018р. – 21 с.
42. Ракоїд О.О. Оцінка екологічного стану орних земель за проявом деградаційних процесів / О.О. Ракоїд, Є.Л. Москальов. // Агроекологічний журнал. – 2006. – №1. – С. 41–45.
43. Рогач С.М. Сучасний еколого-економічний стан та тенденції аграрного землекористування в Україні / С.М. Рогач. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – №12. – С.43–48.
44. Стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 2016 році. Хмельницький. – 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/pdf>
45. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними / Затверджено постановою Кабінету

- Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017- n12>
46. Стрішенець О. Стан та перспективи землекористування в Україні: порівняльний аналіз й інтенсифікуюча політика. / О. Стрішенець. // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – С. 85–90.
47. Сухий П. Особливості використання земель сільськогосподарського призначення Хмельницької області / П. Сухий, Н. Заблотовська. // Рациональне природокористування і охорона природи. Наукові записки. – 2012. – №2. – С. 147–153.
48. Трегубова О.О. Екологічна оптимізація землекористування та сталий розвиток територіальних утворень / О.О. Трегубова. // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2017. – №3 (39). – С. 29–32.
49. Характеристика ґрунтового покриву орних земель області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://apk.cg.gov.ua/index.php?id=7828&tp=1>
50. Харченко О.В. Ресурсне забезпечення та шляхи оптимізації умов вирощування сільськогосподарських культур у Лісостепу України [монографія] / О.В. Харченко. – С.: Університетська книга, 2005. – 342 с.
51. Хмельницька обласна державна адміністрація. Старокостянтинівський район [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=60497
52. Чорнопищук Т.І. Економічні аспекти раціонального землекористування та охорони земель сільськогосподарського призначення / Т.І. Чорнопищук. // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – №1 (56). Том 2. – С. 152–158.
53. Яремко З.М. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 374 с.